

دوفصلنامه علمی حدیث پژوهی

سال ۱۵، بهار و تابستان ۱۴۰۲، شماره ۲۹

مقاله علمی پژوهشی

صفحات: ۲۸-۷

میزان تأثیر پذیری شیخ کلینی از حسین بن سعید اهوازی در کتاب کافی

مهدی غلامعلی*

محمد تازه‌مرد**

چکیده

حسین بن سعید اهوازی از شخصیت‌های شاخص سده دوم هجری، صاحب روش نوینی در جامع‌نگاری است؛ به گونه‌ای که کتاب‌ها و شیوه ایشان در تدوین کتب، الگو و ملاک سنجش کتب مؤلفان قرار گرفته است. این پژوهش در تلاش است با روش اکتشافی، ضمن بررسی روایات حسین بن سعید در کتاب کافی که یک اثر جامع فاخر شیعی در سده چهارم و از کتب اربعه شناخته می‌شود، میزان تأثیر پذیری شیخ کلینی از حسین بن سعید را در دو جهت ساختاری و محتوایی تدوین کتب اثبات کند. پس از بیان اینکه کلینی حدود یک‌بیست‌وسوم کتابش را به واسطه ۱۷ طریق معتبر از حسین نقل کرده که نشان از اهتمام جدی وی به جایگاه علمی و شخصیت ایشان دارد، برای اثبات تأثیر پذیری ساختاری، تعداد و عناوین کتب دو محدث را مقایسه کردیم. با اینکه در نگاه اولیه، در تعداد کتاب‌هایشان اختلاف داشته و در عناوین کتب، اشتراکات کمتری دارند؛ اما با نگاه محققانه اثبات کردیم که هر دو در تعداد کتاب دارای ۳۲ کتاب و در عناوین، صاحب ۱۹ عنوان مشترک‌اند. همچنین شیخ کلینی در گستردگی موضوعات روایاتش که ما در چهار موضوع فقهی، اعتقادی، اخلاقی و تفسیری دسته‌بندی کردیم، تابع شیوه تدوین حسین بن سعید بوده و با توجه به اینکه هدفش، نقل روایات صحیح است، در ۵۶ باب، اولین روایت و در ۲۶ مورد، عنوان باب را دقیقاً از همان روایات ایشان، انتخاب کرده که نشان می‌دهد وی در انتخاب محتوای کتابش هم، تحت تأثیر روش نوآورانه حسین بن سعید بوده است.

کلیدواژه‌ها: حسین بن سعید اهوازی، تأثیر پذیری، جامع‌نگاری، شیخ کلینی، کافی.

* استادیار گروه علوم حدیث، دانشگاه قرآن و حدیث قم، قم، ایران / tazehmard68@iran.ir

** دانشجوی دکتری، گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه آزاد قم، قم، ایران (نویسنده مسئول) / mahdigh53@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۷/۰۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۸/۱۵

۱. مقدمه

حسین بن سعید اهوازی شخصیتی ممتاز در بین راویان علوم حدیثی دارد.^۱ علمای رجال مانند کشی (طوسی، ۱۴۰۴ق، ج ۲: ۷۹۶) و نجاشی (نجاشی، ۱۴۳۲ق: ۵۸) وی را ثقه و صاحب تصنیفات سی گانه معرفی کرده‌اند. شیخ طوسی در کتاب فهرست (۱۴۷۱ق: ۱۱۲) خود نیز می‌گوید: حسین بن سعید بن مهران اهوازی از موالیان امام سجاد علیه السلام، بوده و مورد توثیق قرار گرفته است و از امام رضا و امام جواد و امام هادی علیهم السلام روایت نقل کرده است. علاوه بر شخصیت برجسته وی، روش تدوین کتب ایشان هم ممتاز و از جایگاه والایی برخوردار است؛ به گونه‌ای که ملاک و میزان سنجش و اعتبار کتب دیگر مؤلفان قرار گرفته است. عالمان زیادی مثل علی بن مهزیار (همان: ۲۵۳)، یونس بن عبدالرحمن (همان: ۲۶۶) و... (همان: ۱۰۳ و ۱۶۳) و در زمان غیبت صغری، شیخ کلینی بعد از ایشان، روش او در تدوین کتب را دنبال کرده‌اند. حتی باینکه قبل از وی، راویان دیگری هم صاحب تألیفات سی گانه و حتی بیشتر مثل محمد بن ابی عمیر که هشتاد کتاب داشته، بوده‌اند، روش نوآورانه حسین بن سعید در نگارش مجموعه حدیثی، ملاک اعتبار و سنجش کتب پیشینیان وی حتی استادش، صفوان بن یحیی قرار گرفته است؛ به گونه‌ای که شیخ طوسی در وصف کتاب‌های صفوان گفته است: «ایشان کتاب‌های زیادی نگاشته‌اند بسان نگاشته‌های حسین بن سعید» (همان‌جا).

از بین سی نگاشته حسین بن سعید که البته برخی، این تألیفات را اثر مشترک ایشان و برادرش حسن بن سعید اهوازی می‌دانند، فقط دو کتاب وی چاپ شده و در دسترس است. بنابراین برای به دست آوردن گستره و پراکندگی روایاتی که توسط ایشان نقل شده، به‌ناچار باید سراغ کتابی که از حسین بن سعید روایت نقل کرده و در سبک جامع‌نگاری متأثر از او بوده، برویم. از آنجاکه کتاب شریف کافی از جمله کتب اربعه و مهم شیعه محسوب شده و از جوامع اولیه حدیثی است و به‌خلاف کتب اربعه دیگر در موضوعات فقه، اخلاق و اعتقادات و تفسیر همچون کتب حسین بن سعید دارای گستردگی و تنوع بوده و از طرفی، مؤلف آن نسبت به مؤلفان دیگر کتب اربعه، نزدیک به عصر معصومین علیهم السلام است، در این پژوهش، به جست‌وجوی احادیث نقل شده توسط ایشان، در کتاب شریف کافی پرداخته شده و هر سندی را که نام حسین بن سعید در آن

بوده، استخراج کرده و تک تک روایات آن مورد دقت قرار گرفته است. با پژوهش در کتاب کافی با هدف مذکور، هم گستره روایات حسین بن سعید به دست می‌آید و هم به دنبال آن با امعان نظر در ابواب و کتاب‌های کافی، میزان تأثیرپذیری ایشان از حسین بن سعید در نگاشتن مجموعه حدیثی به عنوان یک جامع‌نگار به دست می‌آید. برای اثبات این مدعا، ابتدا طرق شیخ کلینی به کتب و روایات ایشان بیان شده و سپس تأثیرپذیری شیخ کلینی از حسین بن سعید در دو جهت بررسی گردیده است: ۱. تأثیرپذیری ساختاری؛ ۲. تأثیرپذیری محتوایی.

۲. طرق کلینی به حسین بن سعید

قبل از ورود به بحث، ابتدا مجموع روایات نقل شده توسط شیخ کلینی از حسین بن سعید را که ۶۷۵^۲ روایت است، به دست آورده شد و به دنبال آن، سند تمام روایات مذکور را بررسی کرده، تکراری‌ها را از غیرتکراری‌ها جدا ساخته تا تعداد هر سند و طریق کاملاً مشخص شد و عدد هر طریق، جداگانه به دست آمد. پرتکرارترین آن‌ها، طریق اول است که کلینی از این طریق و سلسله سند، تعداد ۳۵۶ روایت از حسین بن سعید نقل کرده است و بدین سبب، ۱۷ طریق را کشف کرده، راویان میانی اسناد نیز به دست آمد. این طریق‌ها از بیشترین تعداد به کمترین طریق نقل، بیان می‌شود:

طریق ۱. محمد بن یحیی عن احمد بن محمد بن عیسی عن حسین بن سعید (۳۵۶) روایت).

طریق ۲. عدة من أصحابنا عن احمد بن محمد بن عیسی عن حسین بن سعید (۲۶۶) روایت).

طریق ۳. ابوداود عن حسین بن سعید (۱۷) روایت).

طریق ۴. سعد بن عبدالله عن ابراهیم بن مهزیار عن أخیه، علی بن مهزیار عن حسین بن سعید (۶) روایت).

طریق ۵. احمد بن ادريس عن احمد بن محمد عن حسین بن سعید (۵) روایت).

طریق ۶. علی بن ابراهیم عن أبیه عن حسین بن سعید (۵) روایت).

طریق ۷. عبدالله بن جعفر حمیری عن ابراهیم بن مهزیار عن أخیه علی بن مهزیار عن

حسین بن سعید (۵ روایت).

طریق ۸. محمد بن ابی عبدالله عن محمد بن اسماعیل عن حسین بن حسن عن بکر بن صالح عن حسین بن سعید (۳ روایت).

طریق ۹. روی الحسین بن سعید (۳ روایت).^۳

طریق ۱۰. محمد بن یحیی عن حسین بن اسحاق عن علی بن مهزیار عن حسین بن سعید (۲ روایت).

طریق ۱۱. حسین بن محمد عن عبدالله بن عامر عن علی بن مهزیار عن حسین بن سعید (۱ روایت).

طریق ۱۲. علی بن موسی عن احمد بن محمد بن عیسی عن حسین بن سعید (۱ روایت).

طریق ۱۳. علی بن محمد علان عن سهل بن زیاد عن حسین بن سعید (۱ روایت).
طریق ۱۴. احمد بن محمد عن ابراهیم بن مهزیار عن أخیه علی بن مهزیار عن حسین بن سعید (۱ روایت).

طریق ۱۵. محمد بن یحیی عن احمد بن محمد بن خالد عن حسین بن سعید (۱ روایت).^۴

طریق ۱۶. حسین بن محمد عن عبدالله بن عامر عن علی بن مهزیار عن حسین بن سعید (۱ روایت).

طریق ۱۷. ابوعلی اشعری عن حسن بن علی عن علی بن مهزیار عن حسین بن سعید (۱ روایت).

با توجه به اینکه عدد روایات ثبت شده در کتاب کافی، مختلف است، اگر تعداد روایات این کتاب شریف را ۱۵/۵۰۳ روایت (غفاری، بی تا، ج ۱: ۴۰۲) و تعداد روایات نقل شده از حسین بن سعید در این کتاب را هم ۶۷۵ روایت در نظر بگیریم، تقریباً $\frac{1}{23}$ کتاب کافی را روایات حسین بن سعید تشکیل می دهد؛ از طرفی، این تعداد قابل توجه طرق ایشان به حسین بن سعید (۱۷ طریق)، نشان از اهتمام ویژه شیخ کلینی به حسین بن سعید در اخذ روایات از ایشان دارد و میزان تأثیرپذیری شیخ از شخصیت و جایگاه علمی حسین بن سعید را هم نمایان می کند.

۳. تأثیرپذیری ساختاری

برای اثبات تأثیرپذیری ساختاری کلینی از حسین بن سعید، پس از کاوش در تمام روایات نقل شده توسط شیخ کلینی از حسین بن سعید، اسامی و تعداد و عناوین هر دو مجموعه حدیثی با یکدیگر مقایسه شده تا تفاوت‌ها و شباهت‌های آثار این دو محدث بزرگوار تبیین گردد.

۳-۱. تعداد کتاب

برای به دست آوردن تعداد کتاب‌های ثبت شده، به کتاب مطبوع کافی مراجعه شده و ترتیب و تعداد آن‌ها همانند کتاب مطبوع از نظر گذشته است:

۳-۲. اسامی کتاب‌های شیخ کلینی به ترتیب

۱. کتاب العقل و الجهل؛ ۲. کتاب فضل العلم؛ ۳. کتاب التوحید؛ ۴. کتاب الحجّة؛ ۵. کتاب الايمان و الكفر؛ ۶. کتاب الدُّعَاء؛ ۷. کتاب فضل القرآن؛ ۸. کتاب العِشْرَة؛ ۹. کتاب الطهارة؛ ۱۰. کتاب الحيض؛ ۱۱. کتاب الجنائز؛ ۱۲. کتاب الصلاة؛ ۱۳. کتاب الزكاة؛ ۱۴. کتاب الصيام؛ ۱۵. کتاب الحج؛ ۱۶. کتاب الجهاد؛ ۱۷. کتاب المعيشة؛ ۱۸. کتاب النكاح؛ ۱۹. کتاب العقیمة؛ ۲۰. کتاب الطلاق؛ ۲۱. کتاب العتق و التدبير و الكتابه؛ ۲۲. کتاب الصيد؛ ۲۳. کتاب الذبائح؛ ۲۴. کتاب الأطعمة؛ ۲۵. کتاب الأشرية؛ ۲۶. کتاب الزی و التجمل و المروعة؛ ۲۷. کتاب الدواجن؛ ۲۸. کتاب الوصایا؛ ۲۹. کتاب المواريث؛ ۳۰. کتاب الحدود؛ ۳۱. کتاب الشهادات؛ ۳۲. کتاب القضاء و الأحكام؛ ۳۳. کتاب الأیمان و النذور و الکفارات؛ ۳۴. کتاب الروضة.

۳-۳. اسامی کتاب‌های حسین بن سعید

در تمام کتاب‌های تراجم و فهرس، به تعداد کتاب‌های حسین بن سعید اشاره شده، اما در بعضی از آن‌ها فقط اسامی کتاب‌های وی آمده است و برخی نیز تمام کتاب‌های او را ذکر نکرده‌اند بلکه به آوردن برخی از آن کتاب‌ها اکتفا نموده‌اند؛ ولی نجاشی (نجاشی، ۱۴۳۲ق: ۵۸) و شیخ طوسی (طوسی، ۱۴۷۱ق: ۱۱۲) اسامی کتاب‌هایش را به صورت کامل در کتاب خویش آورده‌اند. هرچند در تعدادی از عناوین کتاب‌ها با یکدیگر اختلاف لفظی دارند، مثلاً شیخ طوسی عنوان تجارات و اجارات را به عنوان یک کتاب نقل کرده، نجاشی به عنوان نام دو کتاب مستقل در نظر گرفته و نقل نموده است.

از آنجاکه حسین بن سعید این مجموعه سی گانه خود را با همراهی و همکاری برادر بزرگ خود (حسن) به سرانجام رسانده، نجاشی اسم‌های این کتاب‌ها را در جایگاه بررسی شخصیت حسن بن سعید نقل کرده است؛ اما از سوی دیگر چون انتساب این کتاب‌ها به حسین بن سعید دارای شهرت ویژه‌ای است، شیخ طوسی اسامی کتاب‌ها را تحت عنوان و نام حسین درج کرده است.

صاحب کتاب *اعیان الشیعه* گمان کرده که شیخ طوسی در آوردن تعداد کتاب‌ها به اشتباه افتاده، لذا گفته است: «شیخ طوسی در کتاب فهرست خود، درباره معرفی چهره حسین گفته است: "له ثلاثون کتاباً؛ یعنی حسین ۳۰ کتاب دارد. اما وقتی نام آن‌ها را برمی‌شمارد، ۳۱ کتاب را ذکر می‌کند و به مجموعه کتاب‌های او، کتاب *البشارات* را افزوده است؛ درحالی‌که نجاشی این کتاب را نقل نکرده است» (امین حسینی عاملی شقرائی، ۱۴۰۳ق، ج ۶: ۲۸).

به نظر می‌رسد مؤلف کتاب *اعیان الشیعه* به خطا رفته است و در اظهارنظر خود در مورد تعداد کتاب‌ها در کتاب *الفهرست* خطا کرده باشد. چه بسا ممکن است خطا در نسخه کتاب *الفهرست* بوده که در دست وی قرار داشته است. دلیل بر این مطلب هم این است که ایشان بین کتاب *النکاح و الطلاق* جدایی انداخته و دو کتاب به حساب آورده است، درحالی‌که شیخ طوسی هر دو کتاب را یک کتاب برشمرده و تلقی نموده است؛ هرچند که نجاشی کتاب *البشرات* را ذکر نکرده است.

در ادامه، نام کتاب‌های حسین بن سعید به نقل از شیخ طوسی در کتاب *الفهرست* آمده و به اختلافی که بین شیخ و نجاشی در نام برخی کتاب‌ها وجود دارد، اشاره شده است:

۱. کتاب *الوضوء*؛ ۲. کتاب *الصلاة*؛ ۳. کتاب *الزکاة*؛ ۴. کتاب *الصوم*؛ ۵. کتاب *الحج*؛ ۶. کتاب *النکاح و الطلاق*؛ نجاشی هر یک از دو موضوع را به‌عنوان یک کتاب مستقل در نظر گرفته و به‌صورت دو کتاب آورده است.

۷. کتاب *الوصایا*؛ ۸. کتاب *الفرائض*؛ ۹. کتاب *التجارات*؛ ۱۰. کتاب *الاجارات*؛ نجاشی دو کتاب *التجارات و الاجارات* را به‌صورت یک کتاب واحد به‌شمار آورده است.

۱۱. کتاب *الشهادات*؛ ۱۲. کتاب *الأیمان و النذور و الکفارات*؛ نجاشی کلمه

«الکفارات» را ذکر نکرده است.

۱۳. کتاب الحدود و الديات؛ نجاشی این دو موضوع را دو کتاب مستقل محسوب کرده است.

۱۴. کتاب البشارات؛ نجاشی این کتاب را اصلاً ذکر نکرده است.

۱۵. کتاب الزهد؛ کفعمی در کتاب مجموع الغرائب با نام مختصر الزهد نقل کرده است.

۱۶. کتاب الأثرية؛ ۱۷. کتاب المكاسب؛ ۱۸. کتاب التقيّة؛ ۱۹. کتاب الخمس؛

۲۰. کتاب المروّة و التجمل؛ نجاشی لفظ «التجمل» را جزء نام کتاب نیاورده است.

۲۱. کتاب الصيد و الذبائح؛ ۲۲. کتاب المناقب؛ ۲۳. کتاب المثالب؛ ۲۴. کتاب التفسير؛

نجاشی با عنوان تفسير القرآن آورده است.

۲۵. کتاب المؤمن؛ نجاشی گفته: کتاب حقوق المؤمنین و فضلهم. و محدث نوری

کتاب ابتلاء المؤمن نام‌گذاری کرده است. ۲۶. کتاب الملاحم؛ ۲۷. کتاب المزار؛ که نجاشی با عنوان کتاب الزیارات آورده است.

۲۸. کتاب الدعاء؛ این کتاب در اختیار سید بن طاووس بوده و نام آن را کتاب الدعاء

و الذکر معرفی کرده است (حلی، ۱۴۱۱ق: ۱۰۲).

۲۹. کتاب الردّ علی الغالية؛ نجاشی با اسم الردّ علی الغلاة آورده است.

۳۰. کتاب العتق و التدبیر؛ که البته نجاشی لفظ «و المکاتبه» را هم اضافه کرده است.

علاوه بر کتاب‌های مذکور، اثری با نام کتاب البهار به حسین بن سعید نسبت داده شده که نجاشی و شیخ طوسی آن را ذکر نکرده‌اند. اولین کسی که این کتاب را به‌عنوان یکی از کتاب‌های حسین بن سعید ذکر کرده، سید بن طاووس بوده که در کتاب الیقین از آن نقل قول کرده است (حلی، بی‌تا: ۳۰۷).

سید بن طاووس بر یک نسخه قدیمی که در اختیارش بوده اعتماد کرده که تاریخ اجازه آن نسخه به ماه صفر سال ۴۳۹ هجری قمری برمی‌گردد. روایاتی که در این کتاب آمده، اخباری است در فضایل مولانا امیرالمؤمنین علیه السلام، علاوه بر انتقادهای تندی که درباره خلفای ثلاثه در آن ذکر شده است (اهوازی، ۱۴۲۶ق: ۳۸).

همچنین بر پایه پژوهشی جدید، کتابی که با نام النواذر چاپ شده و اثر احمد بن

محمد بن عیسی قلمداد گردیده، در واقع گزیده و تلفیقی از کتاب‌های سی‌گانه حسین بن سعید است یا لااقل بخش عمده کتاب، اثر اوست؛ زیرا در اسناد احادیث اثر یادشده، نام افرادی مانند محمد بن فضیل، نضر بن سؤید و فضالة بن ایوب وجود دارد که احمد بن محمد بن عیسی از آنان روایت نمی‌کرده است و آنان فقط از مشایخ حسین بن سعید بوده‌اند (شیبیری، ۱۳۷۶ش: ۲۳).

هنگام ظهور و بروز مجموعه‌های حدیثی و کتاب‌های اربعه شیعه، اصل‌ها و کتاب‌های اصحاب ائمه در آن مجموعه‌ها گنجانده شد، ولی متأسفانه بسیاری از بین رفت و در میان مجموعه کتاب‌هایی که در عصر معصومین علیهم‌السلام تدوین شده بود، تنها مواردی از آن‌ها به صورت مجموعه‌های کوچکی برای ما باقی مانده است. از کتاب‌های نفیس و ارزشمندی متعلق به حسین بن سعید، فقط سه کتاب المؤمن^۵، الزهد^۶ و الصوم^۷ به دست ما رسیده و یادگار آن محدث بزرگ است و دیگر کتاب‌های این شخصیت جلیل‌القدر به همان سرنوشت اصول اربع‌مائه دچار شده‌اند.

۳-۴. مقایسه کتاب‌های حسین بن سعید با کتاب‌های کلینی در تعداد

پس از ذکر نام و تعداد کتاب‌های حسین بن سعید و کتاب کافی اثر شیخ کلینی، کتاب‌هایشان باهم مقایسه شده تا روشن گردد که این دو محدث بزرگ، در چه کتاب‌هایی اشتراک دارند و در چه کتاب‌هایی از یکدیگر متمایزند.

با جست‌وجو در روایات کتاب کافی، این نتیجه حاصل شد که مرحوم کلینی در ۳ کتاب از بین ۳۵ کتاب خود، از حسین بن سعید روایتی نقل نکرده است؛ نام آن کتاب‌ها به ترتیب عبارت‌اند از: ۱. کتاب العقل و الجهل؛ ج ۱: ۲۳، (اولین کتاب در کتاب شریف کافی)؛ ۲. کتاب الجهاد؛ ج ۹: ۳۵۵، (شانزدهمین کتاب در کتاب شریف کافی)؛ ۳. کتاب الدواجن؛ ج ۱۳: ۲۵۷، (بیست و هفتمین کتاب در کتاب شریف کافی).

همچنین نکته قابل ذکر و پراهمیت، آن است که با جست‌وجو و تحقیق در فهراس کتب اربعه، این نتیجه حاصل می‌شود که در بین کتاب‌های حسین بن سعید، عنوان کتاب الخمس او، نه تنها در کافی بلکه در هیچ‌یک از کتب اربعه شیعه نیامده و این کتاب از اختصاصات حسین بن سعید است.

در نگاه اولیه، تعداد کتاب‌های مدون در کتاب شریف کافی، ۳۵ عدد است و تعداد

کتاب‌های حسین بن سعید ۳۲ عدد است، در حالی که اگر با دقت بیشتری در کتاب‌های کافی بنگریم و اقوال دیگر در مورد کتب حسین بن سعید را هم در نظر بگیریم، تعداد کتاب هر دو بزرگوار ۳۲ کتاب خواهد بود؛ زیرا مرحوم کلینی، کتاب الطلاق و النکاح را دو کتاب مستقل در نظر گرفته ولی حسین بن سعید، به‌عنوان یک کتاب تلقی کرده است. همچنین کتاب الصيد و الذبائح را مرحوم کلینی، دو کتاب مستقل محسوب کرده، ولی از حسین بن سعید به‌عنوان یک کتاب واحد نقل شده است. و اگر کتاب الأشریة و کتاب الأطعمة از شیخ کلینی را همان کتاب الأشریة از حسین بن سعید فرض کنیم، کتاب‌های شیخ کلینی به ۳۲ کتاب تقلیل می‌یابد؛ از طرفی، تعداد کتاب‌های حسین بن سعید هم با لحاظ اختلافی که در انتساب دو کتاب البهار و النوادر وجود دارد، به ۳۲ کتاب افزایش می‌یابد.

بنابراین با مقایسه و تفحص گسترده در تألیفات دو مؤلف، این نتیجه به دست آمد که کلینی در انتخاب تعداد کتاب‌هایش، تحت تأثیر حسین بن سعید بوده و روش ایشان را در جامع‌نگاری دنبال کرده است.

۵-۳. عناوین کتب

در مرحله اول، با بررسی عناوین و نام کتاب‌های هر دو محدث، اختلاف‌ها و اشتراکات عناوین کتاب‌هایشان بیان می‌شود:

اشتراکات ایشان در ۱۴ کتاب عبارت‌اند از:

۱. کتاب الصلاة؛ ۲. کتاب الزکاة؛ ۳. کتاب الحج؛ ۴. کتاب الصوم (الصیام)؛ ۵. کتاب الصيد و الذبائح؛ ۶. کتاب العتق و التدبیر و المکاتبة؛ ۷. کتاب الدعاء؛ ۸. کتاب النکاح و الطلاق؛ ۹. کتاب الأشریة؛ ۱۰. کتاب المروة و التجمل؛ ۱۱. کتاب الوصایا؛ ۱۲. کتاب الحدود و الادیات؛ ۱۳. کتاب الشهادات؛ ۱۴. کتاب الأیمان و النذور و الکفارات.

اما از جهت افتراق در نام کتاب‌ها، حسین بن سعید کتاب‌هایی دارد که عنوان آن‌ها در کتاب‌های مرحوم کلینی به‌صورت عنوان یک کتاب نیامده است. لذا حسین بن سعید در این کتاب‌ها که تعداد آن‌ها به ۱۶ کتاب می‌رسد، با مرحوم کلینی اختلاف دارند.

کتاب‌های اختصاصی حسین بن سعید عبارت‌اند از:

۱. کتاب الفرائض؛ ۲. کتاب الوضوء؛ ۳. کتاب التجارات؛ ۴. کتاب الاجارات؛ ۵. کتاب

البشارات؛ ۶. کتاب الزهد؛ ۷. کتاب المکاسب؛ ۸. کتاب التقیة؛ ۹. کتاب الخمس؛
۱۰. کتاب المناقب؛ ۱۱. کتاب المثالب؛ ۱۲. کتاب التفسیر؛ ۱۳. کتاب المؤمن؛ ۱۴. کتاب
الملاحم؛ ۱۵. کتاب المزار؛ ۱۶. کتاب الرد علی الغالیة.

از طرفی هم مرحوم کلینی، در کتاب کافی، کتاب‌هایی را آورده که نام آن‌ها در
کتاب‌های حسین بن سعید، نقل نشده است که عدد آن‌ها به ۱۸ کتاب می‌رسد.

کتاب‌های اختصاصی شیخ کلینی عبارت‌اند از:

۱. کتاب العقل و الجهل؛ ۲. کتاب الجهاد؛ ۳. کتاب الدواجن؛ ۴. کتاب فضل العلم؛
۵. کتاب التوحید؛ ۶. کتاب الحجة؛ ۷. کتاب الایمان و الکفر؛ ۸. کتاب فضل القرآن؛
۹. کتاب العشرة؛ ۱۰. کتاب الطهارة؛ ۱۱. کتاب الحیض؛ ۱۲. کتاب الجنائز؛ ۱۳. کتاب
المعیشة؛ ۱۴. کتاب العقیقة؛ ۱۵. کتاب الأطعمة؛ ۱۶. کتاب الموارث؛ ۱۷. کتاب القضاء و
الأحكام؛ ۱۸. کتاب الروضة.

اما در مرحله دوم، پس از نگاهی ژرف و عمیق به عناوین کتاب‌های این دو مؤلف
بزرگ، این نتیجه به دست می‌آید که اگرچه شیخ کلینی در بعضی از کتاب‌هایش،
به صورت دقیق، عین لفظ کتاب‌های حسین بن سعید را نیاورده است، با توجه به تشابه
بعضی از عناوین کتاب‌های این دو محدث و به قرینه روایت‌هایی که شیخ کلینی تحت
آن عناوین از حسین بن سعید نقل کرده، چه بسا بتوان اشتراکات بیشتری را از جهت
عنوان کتاب، بین این دو جامع‌نگار یافت؛ چراکه می‌توان کتاب الطهارة شیخ کلینی را (که
مباحث مربوط به وضو را به عنوان یک باب، تحت عنوان کتاب الطهارة آورده است)،
همان کتاب الوضوء حسین بن سعید دانست.

همچنین می‌توان احتمال داد که کتاب الایمان و الکفر شیخ کلینی، همان کتاب
المؤمن حسین بن سعید باشد؛ چون موضوعات روایات آن کتب، یکسان است.

و یا کتاب الموارث مرحوم کلینی، همان کتاب الفرائض حسین بن سعید در نظر
گرفته شود؛ چراکه برخی فقها از این کتاب، به کتاب الفرائض تعبیر می‌کنند. برای نمونه
شهید ثانی در الروضة البهیة فی شرح اللمعة الدمشقیة، در ابتدای کتاب المیراث خود، این
نکته را تذکر می‌دهد که گرچه عنوان میراث از جهتی اعم از عنوان فرائض است و از
جهتی عنوان میراث هم معنا و مترادف فرائض می‌باشد، تعبیر به کتاب المیراث، اولی و

بهتر است (عاملی معروف به شهید ثانی، ۱۴۲۹ق، ج ۴: ۱۵۵) و یا خواجه نصیرالدین طوسی باینکه نام کتابش را *جواهر الفرائض* انتخاب کرده، فقط مسائل و احکام ارث و وصیت را بررسی کرده و مثال‌های گویایی برای توضیح مباحث آورده و قواعد و اصولی را برای استخراج و تعیین سهم‌الارث مشخص نموده است (نصیرالدین طوسی، ۱۳۹۱ش).

همچنین احتمال دارد که دو کتاب *الأطعمة والأشربة* شیخ کلینی، همان کتاب *الأشربة* از حسین بن سعید باشد که شیخ به صورت مجزا آورده است. یا کتاب *المعیشه* از شیخ کلینی، همان کتاب *المکاسب* حسین بن سعید باشد. با توجه به این نکته، اشتراکات این دو محدث، در عناوین کتاب‌هایشان به ۱۹ کتاب می‌رسد.

بنابراین با تفصیلی که گفته شد، این سخن تصدیق می‌شود که بزرگان از محدثین و علمای شیعه مثل کلینی، در تعداد و نام کتاب‌هایشان، از حسین بن سعید تأثیرپذیر بوده‌اند و روش ایشان در تدوین کتب را به‌عنوان یک جامع‌نگار، سرمشق کار خویش قرار داده و از ابداع چنین روشی در نگاشته‌های خود بهره جسته‌اند.

۴. تأثیرپذیری محتوایی

برای تبیین میزان تأثیرپذیری محتوایی شیخ کلینی از حسین بن سعید، ابتدا باید بررسی شود که شیخ روایات ثبت‌شده در کتابش، در چه موضوعاتی آمده است، تا با بررسی موضوعات روایات نقل‌شده توسط حسین بن سعید و مقایسه بین موضوعی دو کتاب، میزان تأثیرپذیری شیخ از حسین بن سعید به دست آید.

۴-۱. موضوعات روایات

در این قسمت، موضوعات روایات حسین بن سعید که در کافی نقل شده است، با نهایت دقت و جست‌وجو در ابواب و کتاب‌ها، گزارش گردیده و به‌منظور طولانی نشدن مقاله، از آوردن نام ابواب که ۴۳۰ باب است، پرهیز شده است؛ ولی در هر موضوع به‌صورت جداگانه، تعداد کتاب، تعداد ابواب و تعداد روایات ذکر شده است.

تلاش نویسندگان بر این است که ثابت کنند همان‌طور که حسین بن سعید در موضوعات سه‌گانه اعتقادی، اخلاقی (آدابی) و فقهی، صاحب تنوع و گستردگی در

موضوعات بوده، کلینی هم از این روش استفاده کرده و در انتخاب موضوعات کتابش از حسین بن سعید تبعیت کرده و با کاوش و دقت در دسته‌بندی کردن روایات از جهت موضوع، میزان تأثیرپذیری کلینی از حسین بن سعید در ساختار محتوایی مشخص می‌شود.

البته شایسته توجه است که برخی مؤلفان، روایاتی را که بدان فتوا می‌دهند، در کتاب خود ذکر می‌کنند؛ مثل شیخ صدوق که در مقدمه کتابش می‌نویسد: «در این کتاب بخصوص نظر نداشتم که همه آنچه به من روایت کرده‌اند را بیاورم مانند دیگر مصنفان که آنچه شنیده‌اند را می‌آورند، بلکه منظورم این بود که آن دسته از روایاتی که بدان فتوا می‌دهم و به صحت صدورش از معصومین علیهم‌السلام - به هر دلیل - وثوق و قطع دارم و بدان حکم می‌کنم بیاورم و آنچه در این کتاب ذکر شده، تمامی، مأخوذ و دریافت شده از اصول مشهوری است که همه بر آن اعتماد دارند و احکام را از آنها باید گرفت؛ مانند کتاب حریر بن عبدالله سجستانی، کتاب عبدالله بن علی حلبی، کتاب‌های علی بن مهزیار اهوازی و کتاب‌های حسین بن سعید و...» (صدوق، بی‌تا، ج ۱: ۳).

این سخن در مورد کتاب کافی هم صدق می‌کند؛ زیرا همان‌طور که در مقدمه کتاب آمده، شیخ کلینی این کتاب را در پاسخ به نامه برادر دینی‌اش نوشته است. شخصی که شیخ از او با عبارت «یا أخی» تعبیر می‌کند، از شیخ خواسته در برابر جهلی که مردم را در بر گرفته، کتابی هدایتگر بنویسد. شیخ کتاب را برای استفاده و هدایت عموم، به‌ویژه مردم آن عصر و مورد نظر برادر دینی‌اش، نوشته و در ادامه فرموده که این کتاب را برای خیرخواهی مردم نوشتیم و امیدواریم که در ثواب عاملین به این احادیث شریک باشیم. از طرفی دیگر، بعضی از علما اعتقاد دارند که کتاب کافی بر امام زمان علیه‌السلام عرضه شده است و آن حضرت فرموده: «الکافی کافٍ لشیعتنا»؛ یعنی همین کتاب کافی، شیعیان ما را بس است (کلینی، بی‌تا، مقدمه مترجم: ۷) و نکته دیگر اینکه در ۲۶ باب،^۸ عنوان باب‌ها را دقیقاً از عبارات ذکر شده در روایات ناقله از حسین بن سعید، به‌ویژه در موضوع فقهی انتخاب نموده است.

علاوه بر آنچه گفته شد، شیخ کلینی در ۵۶ باب^۹ از کتاب کافی، اولین روایت هر باب را از حسین بن سعید نقل نموده است و با توجه به اینکه شیخ در مقدمه کافی گفته

روایات صحیحه را ذکر کرده‌ام و همچنین روش او این بوده که روایت روشن‌تر را در اول هر باب قرار دهد، با کنار هم گذاشتن مجموع این قراین و مستندات، میزان دنباله‌روی و تأثیرپذیری کلینی از حسین بن سعید در ساختار محتوایی، وضوح بیشتری به خود می‌گیرد.

۴-۱-۱. موضوع فقهی

کلینی در زمینه فقهی، این کتاب‌ها را می‌آورد: کتاب الطهارة^۱، کتاب الحيض^{۱۱}، کتاب الجنائز^{۱۲}، کتاب الصلاة^{۱۳}، کتاب الزكاة^{۱۴}، کتاب الصيام^{۱۵}، کتاب الحج^{۱۶}، کتاب المعيشة^{۱۷}، کتاب النكاح^{۱۸}، کتاب الطلاق^{۱۹}، کتاب العتق و التدبير و الكتابة^{۲۰}، کتاب الصيد^{۲۱}، کتاب الذبائح^{۲۲}، کتاب الاطعمة^{۲۳}، کتاب الأشربة^{۲۴}، کتاب الوصايا^{۲۵}، کتاب المواريث^{۲۶}، کتاب الحدود^{۲۷}، کتاب الديات^{۲۸}، کتاب الشهادات^{۲۹}، کتاب القضاء و الأحكام^{۳۰}، کتاب الأيمان و النذور و الكفارات^{۳۱}.

بررسی روایات و عناوین ابواب و کتب مذکور نشان می‌دهد که شیخ کلینی در مجموع ۲۲ کتاب و ۳۲۸ باب، ۴۳۶ روایت را از میان ۳۲ کتاب خویش، از حسین بن سعید نقل کرده است؛ اختصاص دادن ۲۲ کتاب از بین ۳۲ کتاب به موضوع فقهی کشف می‌کند که شیخ همانند ایشان، بیشترین گستره موضوعی کتاب‌هایش را در این زمینه انتخاب کرده و در ساختار محتوایی در موضوع فقهی تحت تأثیر ایشان بوده است که نشان از شخصیت والای فقهی این دو محدث دارد.

۴-۱-۲. موضوع اعتقادی

کلینی در زمینه اعتقادی، این کتب را می‌آورد: کتاب التوحيد^{۳۲}، کتاب الحجّة^{۳۳}، کتاب الايمان و الكفر^{۳۴}. همان‌طور که از عناوین کتب مذکور نمایان است، این سه کتاب، در موضوع اعتقادی دسته‌بندی می‌گردد؛ که نشان می‌دهد شیخ کلینی موضوع دیگر کتابش را در این زمینه انتخاب نموده است. نقل ۸۵ روایت در قالب ۷۲ باب و ۳ کتاب، از حسین بن سعید اهوازی کاشف از تأثیرپذیری محتوایی شیخ کلینی از حسین بن سعید در موضوع اعتقادی است.

۴-۱-۳. موضوع اخلاقی (آدابی)

کلینی در زمینه اخلاقی (آدابی)، این کتب را می‌آورد: کتاب الدعاء^{۳۵}، کتاب فضل القرآن^{۳۶}،

کتاب العشرة^{۳۷}، کتاب العقیقة^{۳۸}، کتاب الزی و التجمل و المروءة^{۳۹}، کتاب فضل العلم^{۴۰}. توجه کردن به عناوین ابواب و کتب مذکور نیز به ما اجازه می‌دهد که آن‌ها را در موضوع اخلاقی (آدابی) قرار دهیم. اینکه شیخ کلینی نام ۶ کتابش را در این موضوع انتخاب کرده و در ۲۲ باب، ۲۸ روایت را نیز از حسین بن سعید نقل کرده، نشان می‌دهد ایشان در تألیف کتاب کافی تأثیرپذیری محتوایی از حسین بن سعید داشته است.

قابل ذکر است روایاتی را هم شیخ کلینی از حسین بن سعید در کتاب الروضة آورده است که عنوان این کتاب، ذیل هیچ‌یک از موضوعات مذکور قرار نمی‌گیرد. البته شاید بتوان روایاتی را که در مورد تفسیر آیات قرآن کریم، در لابه‌لای ابواب و کتاب‌های مختلف را که به‌صورت پراکنده در ۱۱ کتاب و ۳۳ باب^{۴۱} آمده است هم به‌عنوان موضوع تفسیر قرآن در نظر گرفت، که با توجه به این نکته می‌توان گفت: ایشان در زمینه علم تفسیر هم روایت از خود به جا گذاشته است.

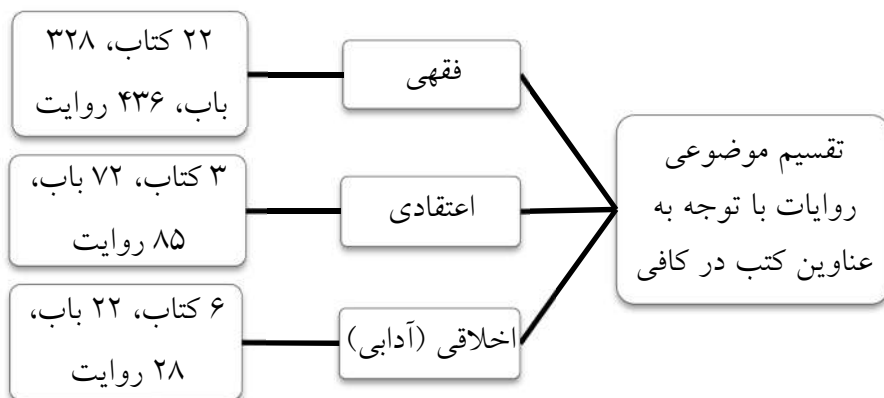
پس علاوه بر کتاب الروضة که روایات گوناگونی را نقل کرده است، می‌توان روایات حسین بن سعید را در چهار موضوع فقهی، اعتقادی، اخلاقی و تفسیری دسته‌بندی کرد. برای نمونه به ذکر یک روایت تفسیری بسنده می‌شود:

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ: «وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لَّكَ وَلِقَوْمِكَ وَسَوْفَ تُسْئَلُونَ»: «فَرَسَوُا اللَّهَ صَ الدُّكْرُ، وَ أَهْلُ بَيْتِهِ عَ الْمَسْئُولُونَ، وَ هُمْ أَهْلُ الدُّكْرِ» (کلینی، ۴۲۹ق، ج ۱: ۵۲۳).

با تحلیل و بررسی تمام روایاتی که شیخ کلینی از حسین بن سعید نقل می‌کند، این نتیجه حاصل شد که براساس تبویب کتاب کافی، در مجموع ۳۲ کتاب و ۴۳۰ باب، ۵۶۲ روایت از حسین بن سعید نقل کرده که در کتاب کافی ثبت شده است. از این تعداد کتب، با توجه به عناوین و نام کتاب‌ها (غیر از کتاب الروضة)، آن‌ها را در موضوع فقهی، اعتقادی و اخلاقی (آدابی) دسته‌بندی شد. با توجه به نتیجه بررسی محتوایی کتاب کافی که به‌صورت تفصیلی در بالا گزارش شد، هم‌گستره روایات حسین بن سعید به نقل از کافی و هم‌میزان تأثیرپذیری محتوایی کلینی از حسین بن سعید اهوازی که موضوع این قسمت از مقاله بود، ثابت شد.

۲-۴. نمودار آماری

برای اختصار، در یک نگاه و با حذف عناوین کتب و ابواب، گستره موضوعی روایات نقل شده توسط شیخ به تبع از حسین بن سعید به صورت نموداری در زیر آمده است:

۵. نتیجه‌گیری

در این مقاله به بررسی میزان تأثیرپذیری شیخ کلینی از حسین بن سعید اهوازی به عنوان یک جامع‌نگار نوآور در تدوین مجموعه حدیثی پرداخته شد و این نتایج به دست آمد:

۱. شیخ کلینی در کتاب کافی، از ۱۷ طریق معتبر ۶۷۵ روایت (حدود یک‌بیست و سوم کافی) را از حسین بن سعید نقل کرده است که این مقدار طریق نقل، از اصرار بر نقل روایت از ایشان و جایگاه والای حسین بن سعید در نزد شیخ کلینی حکایت دارد.

۲. شیخ کلینی در تعداد و نام کتاب‌ها در کافی، از حسین بن سعید تأثیرپذیری ساختاری داشته است و سعی کرده تعداد و نام کتب و ابواب را مطابق کتب حسین بن سعید انتخاب کند. در برخورد اولیه با کتب دو محدث، برمی‌آید که کافی از جهت تعداد کتاب، ۳۵ کتاب دارد ولی مجموعه حدیثی حسین بن سعید دارای ۳۰ کتاب است و عناوین مشترک کتاب‌هایشان هم ۱۶ کتاب است. اما با بررسی نگاه محققانه، اثبات می‌شود که هر دو دارای ۳۲ کتاب و در عناوین کتاب، ۱۹ عنوان مشترک دارند؛ و این

نشان از تأثیرپذیری و تبعیت شیخ کلینی در کافی از روش تدوین کتب توسط شخصیت ممتاز و جامع‌نگار سده دوم هجری دارد.

۳. کلینی که صاحب یکی از کتب اربعه شیعه و اثر فاخر سده چهارم هجری است، در برگزیدن و جامعیت موضوعات کتابش از مصنّفات حسین بن سعید پیروی کرده است. برای اثبات این مدعا، تمام روایاتی را که شیخ کلینی در کافی از حسین بن سعید در قالب ۴۳۰ باب نقل کرده، در این پژوهش بررسی و در چهار موضوع فقهی، اعتقادی، اخلاقی (آدابی) و تفسیری دسته‌بندی شد. با دسته‌بندی روایات حسین بن سعید در کافی این نتیجه به دست آمد که شیخ کلینی در انتخاب و نقل احادیث دارای تنوع موضوعی بوده است؛ بسان تألیفات حسین بن سعید.

۴. با توجه به این نکته که روش شیخ، نگارش روایات صحیح در کافی بوده و روایات روشن‌تر و واضح‌تر در مسئله را هم در اول هر باب آورده، ایشان در ۵۶ باب از ابواب کافی، اولین روایت را از حسین بن سعید نقل کرده و عنوان ۲۶ باب را دقیقاً از عبارت روایات کتب حسین بن سعید انتخاب کرده است. با مستندات مطرح‌شده، ثابت می‌شود شیخ کلینی تحت تأثیر محتوایی کتب جامع‌نگار علوم حدیثی یعنی حسین بن سعید بوده است. و در نهایت با تمام بررسی‌ها و مجموعه قراین و شواهد، تأثیرپذیری شخصیت برجسته عصر غیبت در جامع‌نگاری از شخصیت و تألیفات عصر ظهور در دو جهت ساختاری و محتوایی تبیین گردید.

پی‌نوشت‌ها

۱. برای اطلاعات بیشتر در مورد شخصیت و جایگاه علمی ایشان، به مقاله «نقش حسین بن سعید در انتقال تراث امامیه»، اثر همین نویسنده، مراجعه کنید.
۲. این تعداد حدیث در نرم‌افزار درایه‌النور به دست آمد؛ اما با جست‌وجوی روایات حسین بن سعید در کافی، انتشارات دارالحدیث از طریق نرم‌افزار جامع فقه اهل بیت (ع) به ۵۶۲ حدیث دست یافتیم. همچنین طریق کلینی به حسین بن سعید را نیز که بعداً ذکر خواهد شد، از طریق همین نرم‌افزار جامع فقه بررسی کرده‌ایم.
۳. احتمال دارد این سند از اسناد کتاب تهذیب باشد که به صورت سهوی در کتاب کافی آمده است. توضیح اینکه، این سند مغایر با اسناد معهود کافی است، پس احتمال دارد که از حاشیه تهذیب گرفته شده باشد (شیرازی زنجانی، ۱۳۷۶ش، ج ۱: ۳۰۷).

۴. مراد از احمد بن محمد، احمد بن محمد بن عیسی است. و دلیل بر این مطلب، روایت کردن او از حسین بن سعید است که نجاشی و برقی آن را ذکر کرده‌اند. اما در این سند ظاهراً «بن خالد»، زائد باشد. و یا شاید سند صحیح این طریق باشد: محمد بن یحیی عن احمد بن محمد عن محمد بن خالد و حسین بن سعید (ر.ک: همان، ج ۱: ۴۴۰).
۵. این کتاب با همین نام المؤمن به کوشش سید محمدباقر موحد ابطحی «اصفهان‌نی» در یک جلد به همت مؤسسه امام مهدی در قم سال ۱۴۰۴ هجری قمری به چاپ رسیده است.
۶. این کتاب سه بار به چاپ رسیده است: توسط مرحوم میرزا غلامرضا عرفانیان، در سال‌های ۱۴۰۰ و ۱۴۰۲ق، در شهر قم. توسط سید جلال‌الدین علی صغیر، در سال ۱۴۱۳ق، در شهر بیروت، انتشارات دارالأعراف للدراسات و النشر.
- توسط مهدی غلامعلی، در سال ۱۴۲۶ق، در شهر قم، انتشارات دارالحديث للطباعة و النشر.
۷. نسخه خطی کتاب الصوم در کتابخانه مرحوم آیت‌الله حکیم در نجف اشرف موجود است (و هنوز چاپ نشده است) (دوانی، ۱۳۷۷، ج ۱: ۶۰).
۸. مثل باب «الجبلی تری الدم»، ج ۵: ۲۶۶. باب «فی قوله تعالی تعالی: من دخله کان آمناً»، ج ۸: ۱۱۲. باب «شراء السرقة و الخيانة»، ج ۱۰: ۲۶۳. باب «كفارة الذنوب»، ج ۱۴: ۷۵۴. باب «أن الاسلام یُحَقَّن به الدم و أن الثوب علی الايمان»، ج ۳: ۶۸. باب «الحسد». باب «المستضعف». باب «الاستطاعه». باب «السباب». باب «النفساء». باب «فی أرواح المؤمنین». باب «الأطفال». باب «اللذین» و....
۹. در موضوع اعتقادی (۱۴ باب): ۳ باب از کتاب التوحید و ۱۱ باب از کتاب الحجّة؛ در موضوع اخلاقی و آدابی (۳ باب): ۱ باب از کتاب الدعاء و ۲ باب از کتاب العشرة؛ در موضوع فقهی (۳۹ باب): ۱ باب از کتاب الطهارة، ۱۴ باب از کتاب الصلاة، ۴ باب از کتاب الصیام، ۷ باب از کتاب الحج، ۲ باب از کتاب المعیشة، ۲ باب از کتاب النکاح، ۱ باب از کتاب الطلاق، ۱ باب از کتاب الذبائح، ۳ باب از کتاب الأطعمة، ۲ باب از کتاب الموارث، ۲ باب از کتاب الحدود نقل نموده است.
۱۰. در این کتاب، در ۱۸ باب، ۲۴ روایت از حسین بن سعید نقل کرده است.
۱۱. در این کتاب، در ۴ باب، ۴ روایت از ایشان آورده است.
۱۲. در این کتاب، در مجموع ۲۲ باب، ۲۸ روایت از ایشان آورده است.
۱۳. در این کتاب، در مجموع ۵۳ باب، ۱۰۱ روایت از ایشان آورده است.
۱۴. در این کتاب، در ۱۱ باب، ۱۵ روایت از ایشان آورده است.
۱۵. در این کتاب، در مجموع ۲۴ باب، ۳۰ روایت از ایشان آورده است.
۱۶. در این کتاب، از مجموع ۶۷ باب، ۸۷ روایت از ایشان آورده است.
۱۷. در این کتاب، در مجموع ۲۰ باب، ۲۵ روایت از ایشان آورده است.

۱۸. در این کتاب، در مجموع ۲۰ باب، ۲۳ روایت از ایشان آورده است.
۱۹. در این کتاب، در ۱۲ باب، ۱۲ روایت از ایشان آورده است.
۲۰. در این کتاب، در ۴ باب، ۴ روایت از ایشان آورده است.
۲۱. در این کتاب، در ۴ باب، ۴ روایت از ایشان آورده است.
۲۲. در این کتاب، در ۳ باب، ۳ روایت از ایشان آورده است.
۲۳. در این کتاب، در ۹ باب، ۹ روایت از ایشان آورده است.
۲۴. در این کتاب، در ۱۱ باب، ۱۳ روایت از ایشان آورده است.
۲۵. در این کتاب، در ۳ باب، ۵ روایت از ایشان آورده است.
۲۶. در این کتاب، در ۶ باب، ۶ روایت از ایشان آورده است.
۲۷. در این کتاب، در ۱۱ باب، ۱۲ روایت از ایشان آورده است.
۲۸. در این کتاب، در ۹ باب، ۱۱ روایت از ایشان آورده است.
۲۹. در این کتاب، در ۵ باب، ۶ روایت از ایشان آورده است.
۳۰. در این کتاب، در ۶ باب، ۷ روایت از ایشان آورده است.
۳۱. در این کتاب، در ۶ باب، ۷ روایت از ایشان آورده است.
۳۲. در این کتاب، در مجموع ۱۱ باب، ۱۱ روایت از ایشان آورده است.
۳۳. در این کتاب، در مجموع ۴۹ باب، ۶۱ روایت از ایشان آورده است.
۳۴. در این کتاب، در مجموع ۱۲ باب، ۱۳ روایت از ایشان آورده است.
۳۵. در این کتاب، در ۷ باب، ۱۲ روایت از ایشان آورده است.
۳۶. در این کتاب، در ۳ باب، ۳ روایت از ایشان آورده است.
۳۷. در این کتاب، در ۳ باب، ۳ روایت از ایشان آورده است.
۳۸. در این کتاب، در ۵ باب، ۶ روایت از ایشان آورده است.
۳۹. در این کتاب، در ۲ باب، ۲ روایت از ایشان آورده است.
۴۰. در این کتاب، در ۲ باب، ۲ روایت از ایشان آورده است.

۴۱. کتاب فضل العلم، باب ۱۵، ح ۴/ کتاب التوحید، باب ۷، ح ۳؛ باب ۲۰، ح ۵/ کتاب الحجّة، باب ۸، ح ۴؛ باب ۱۰، ح ۱؛ باب ۱۶، ح ۲؛ باب ۲۰، ح ۴؛ باب ۲۱، ح ۲؛ باب ۲۲، ح ۱؛ باب ۲۳، ح ۵؛ باب ۲۹، ح ۱؛ باب ۳۳، ح ۶؛ باب ۵۵، ح ۱؛ باب ۵۶، ح ۱؛ باب ۵۹، ح ۳؛ باب ۸۵، ح ۹؛ باب ۹۵، ح ۳؛ باب ۱۰۱، ح ۴؛ باب ۱۰۸، ح ۱؛ باب ۱۱۱، ح ۱۳؛ باب ۱۳۰، ح ۱۸/ کتاب الایمان و الکفر، باب ۱۶۸، ح ۲/ کتاب الدعاء، باب ۱، ح ۷/ کتاب الصلاة، باب ۱۲، ح ۴/ کتاب الصیام، باب ۱۱، ح ۳/ کتاب الحج، باب ۱۳، ح ۳؛ باب ۸۲، ح ۲؛ باب ۱۱۵، ح ۶/ کتاب المعیشتة، باب ۷، ح ۲؛ باب ۳۷، ح ۱؛ باب ۱۵۶، ح ۲/ کتاب العقیقة، باب ۶، ح ۲/ کتاب الأطعمة، باب ۱۲۰، ح ۴.

منابع

قرآن کریم.

امین حسینی عاملی شقرائی، م. (۱۴۰۳ق). *أعيان الشيعة* (ح. امین، محقق). ج ۵. بیروت: انتشارات دارالتعارف.

اهوازی، ح. (۱۴۲۶ق/۱۳۸۴). *کتاب الزهد* (م. غلامعلی، محقق). ج ۱. قم: انتشارات دارالحدیث.

حلی، ر. (۱۴۱۱ق). *مهج الدعوات و منهج العبادات*. ج ۱. قم: انتشارات دارالذخائر.

_____ (بی تا). *الیقین*. بی جا: بی نا.

دوانی، علی (۱۳۷۷). *مفاخر اسلام*. ج ۲. تهران: انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی.

شبیروی، م. (۱۳۷۶ش). نوادر احمد بن محمد بن عیسی یا کتاب حسین بن سعید؟ آینه پژوهش، شماره ۴۶، ۲۳-۲۶.

صدوق (ابن بابویه قمی)، م. (بی تا). *من لا یحضره الفقیه*، تحقیق علی اکبر غفاری، قم: انتشارات مؤسسه نشر اسلامی.

طوسی، م. (۱۴۷۱ق). *الفهرست*. تحقیق مؤسسه نشر الفقاهه. ج ۱، قم: انتشارات مؤسسه نشر اسلامی.

_____ (۱۴۰۴ق). *اختیار معرفة الرجال (رجال الکشی)* (م. رجایی، محقق). ج ۱. قم: انتشارات مؤسسه

آل‌البيت علیهم‌السلام

عاملی معروف به شهید ثانی، ز. (۱۴۲۹ق). *الروضة البهیة*. تحقیق مجمع فکر اسلامی. ج ۵. قم: انتشارات مجمع فکر اسلامی.

غفاری، ع. (بی تا). *الکلینی و الکافی*. قم: مؤسسه نشر اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.

کلینی، م. (۱۴۲۹ق). *الکافی*. تحقیق پژوهشگران مرکز تحقیقات دارالحدیث. ج ۱. قم: انتشارات دارالحدیث.

_____ (بی تا). *الکافی*. (ج. مصطفوی، مترجم)، بی جا: انتشارات علمیة اسلامیة (چاپخانه حیدری).

نجاشی، ا. (۱۴۳۲ق). *رجال النجاشی*. ج ۱۰. قم: انتشارات مؤسسه نشر اسلامی وابسته به جامعه مدرسین قم.

نرم‌افزار *درایة النور*. مرکز کامپیوتری علوم اسلامی نور.

نرم‌افزار *جامع فقه اهل بیت علیهم‌السلام*. مرکز کامپیوتری علوم اسلامی نور.

نصیرالدین طوسی، م (۱۳۹۱ش). *جواهر الفرائض مشهور به جواهر النصیریه*. قم: انتشارات فقه الثقلین.

References

- Quran*. (In Persian).
- Ahwazi, H. (2005). *Kitab al-Zuhd*. Research: M. Gholamali. Qom: Dar al-Hadith Publishing House. (In Persian).
- Ameli, Z. (2008). *al-Rawda al-Bahiya*. Research: Majma al- Fikr al-Islami. Qom: publications of Majma al-Fikr al-Salami. (In Persian).
- Amin Hosseini Ameli Shograi, S. (1982). *Aayan al-Shia*. Researcher: H. Amin. Beirut: Dar al-Taarif Publications. (In Persian).
- Davani, A. (1998). *Mafakher Islam*. Tehran: Islamic Revolution Center Publications. (In Persian).
- Ghafari, A. *Al-Kalini and Al-Kafi*. Qom: Islamic Publishing House affiliated with the Qom Teachers Society. (In Persian).
- Hali, S. (1990). *Mahj al-Dawaat and Manhaj al-Ibadat*. Qom: Dar al-Zhaer Publications. (In Persian).
- . *Elikin*. No place, No date. (In Persian).
- Kulaini, M. (2008). *al-Kafi*. Researcher: researchers of Dar al-Hadith Research Center. 15 volumes. Qom: Dar al-Hadith Publications. (In Persian).
- . *al-Kafi*. Translation and description: J. Mostafavi. Islamic Scientific Publications (Heidari Printing House). (In Persian).
- Najashi, A. (2010). *Rijal al-Najashi*. Qom: Islamic Publishing House affiliated to Qom Teachers Association. (In Persian).
- Nasir al-Din Tusi, M. (2013). *Jawaher al-Fareez known as Jawaher al- Nasiriyeh*. Qom: Fiqh al-Saqlain Publications. (In Persian).
- Saduq (Ibn Babuyeh Qomi), A. *Man La Yahdrah al-Faqih*. Research: A.A. Ghafari, Qom: Islamic Publishing House. (In Persian).
- Shabiri, M. (1997). Nawader Ahmed bin Mohammad bin Isa or the book of Hossein bin Saeed. *Mirror of Research*, No. 46. (In Persian).
- Software "Comprehensive Jurisprudence of Ahl al-Bayt, peace be upon them". Noor Islamic Science Computer Center. (In Persian).
- Software "Daria Al-Noor" software. Noor Islamic Sciences Computer Center. (In Persian).
- Tousi, M. (2048). *Al-Fahrst, Research: Nashr al-Faqaheh Institute*. Qom: Islamic Publishing Institute Publications. (In Persian).
- . (1983). *Ekhtiar Marafah al-Rajal (Rajal al-Kashi)*. Research: M. Rajae. Qom: Al-Al-Bait Institute Publications. (In Persian).

The Degree of Impressibility of Sheikh Kalaynī from Ḥusayn Ibn Saīd Aḥwāzī in Kāfi

Mehdi Gholamali

Assistant professor, Department of Hadith Sciences, Qur'an and Hadith University, Qom, Iran; tazehmard68@iran.ir

Mohammad Taze Mard

(responsible author), PhD. student, Department of Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, Islamic Azad University of Qom Branch, Qom, Iran; mahdigh53@gmail.com

Received: 27/09/2021

Accepted: 06/11/2021

Introduction

Ḥusayn Ibn Sa'īd Aḥwāzī is one of the prominent personages of the second and third centuries, and he is the owner of a new method of writing in Hadith collections. While validating him, Imami scholars have considered him as one of the narrators of Imam Rizā, Imam Javād and Imam Hādī (pbuh). As a writing style, his method has always been noted in Rijāl sources, and narrators such as Ali ibn Mahziyār and Yūnus ibn 'Abd al-Raḥmān have been influenced by his method. The 30 books of Ḥusayn Ibn Sa'īd are so famous that advanced scholars even compare the previous works such as the works of Ṣafwān ibn Yahyā with his books and in some cases, such as the works of Muhammad ibn Ūrmah, consider the books of Ḥusayn Ibn Sa'īd to be the standard of authenticity.

Materials and Methods

Sheikh Kalaynī also benefited from Ḥusayn Ibn Sa'īd's innovative method of compiling a book during the Ghaybat Ṣuḡhrā. Only two of the 30 writings of Ḥusayn Ibn Sa'īd are available today. But by rereading enough books, you can recover a significant part of the traditions of Ḥusayn Ibn Sa'īd's books. To understand the degree of influence of Ḥusayn Ibn Sa'īd Ahwazi on Sheikh Kalaynī, his collection of hadiths in the Kāfi book was extracted, as well as the chapters and books of Kāfi with the titles of Ḥusayn Ibn Sa'īd's books and were subjected to a comparative study. After researching using the exploratory method and using library and citation sources, the following results were obtained: Sheikh Kalaynī has narrated 675 traditions (about 1.23 of Kāfi) from Ḥusayn Ibn Sa'īd in his book Kāfi in 17 authentic ways. It tells about his insistence on narrating traditions from him and the high status of Ḥusayn Ibn Sa'īd and his books in the eyes of Sheikh Kalaynī. Also, the multiplicity of narrating ways expresses the position and high number of Ḥusayn Ibn Sa'īd's copies in the fourth century. And it can be assumed that Sheikh Kalaynī has received Aḥwāzī's works many times in different ways of

carrying hadith such as listening, reciting, allowing, etc. - from his elders. In the number and names of books in Kafi, Sheikh Kalaynī has also received a structural influence from Ḥusayn Ibn Sa'īd and tried to choose the number and names of books and chapters according to the books of Ḥusayn Ibn Sa'īd.

Results and Findings

In the initial dealing with the books of the two narrators - Aḥwāzī and Kalaynī - we find that Kafi has 35 books and Ḥusayn Ibn Sa'īd has 30 books, and the common titles of their books are only 16 books. But when we examine it with a more detailed and investigative look, it becomes clear that both of them have 32 books and 19 titles in common.

Sheikh Kalaynī, in Kafi, has narrated from Ḥusayn Ibn Sa'īd in the form of 430 chapters. In this research, his traditions in Kafi were categorized into four topics: jurisprudential, belief, moral and interpretational, and it was revealed that Sheikh Kalaynī, like the works of Ḥusayn Ibn Sa'īd, observed thematic diversity in the selection and narration of hadiths. Taking into account the fact that Kalaynī's method is to present the correct traditions in Kafi, clearer traditions in each subject are also given at the beginning of each chapter. In 56 chapters of Kafi, he quoted the first tradition from Ḥusayn Ibn Sa'īd, and he has chosen the title of the 26th chapter exactly from the wording of the hadiths of the books of Ḥusayn Ibn Sa'īd.

Conclusion

According to the research conducted and the documents provided, we find that:

Firstly, compared to her previous and later works, the 30 books of Ḥusayn Ibn Sa'īd had innovation, content validity and special fame in the earlier period.

Secondly, Ḥusayn Ibn Sa'īd's books have been the standard for comparing and measuring hadith works.

Thirdly, in terms of the number of parts of the book, Sheikh Kalaynī has arranged it exactly equivalent to Ḥusayn Ibn Sa'īd's books, and most of the titles of Kalaynī's books - more than sixty per cent - are common with the titles of Aḥwāzī books.

Lastly, in the content of the chapters, while reporting the traditions of Ḥusayn Ibn Sa'īd, Sheikh Kalaynī has adhered to the concepts and traditional texts of Aḥwāzī, and in a significant number of chapters, he has prioritized the reports of Aḥwāzī over others. According to what has been said, the effects of Ḥusayn Ibn Sa'īd and his books on Sheikh Kalaynī and Kafi book cannot be denied.

Keywords: Ḥusayn Ibn Sa'īd Aḥwāzī, 30 books, Sheikh Kalaynī, Al-Kafi, influences and impressions.